

De invloed van actorgroepen op het opvoedkapitaal van Marokkaanse immigranten in Nederland

Door Alieke Hofland

Master Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken

Specialisatie Jeugd, Integratie en Beleid

Alieke Hofland

(3235289)

Universiteit Utrecht

Project: De pedagogische gemeenschap in een multi-etnische wijk.

Eerste beoordelaar: Prof. dr M. (Marianne) de Haan

Tweede beoordelaar: Prof. dr M. (Micha) de Winter

Datum: 25-06-2012

De invloed van actorgroepen op het opvoedkapitaal van Marokkaanse immigranten in Nederland

Een netwerkanalyse van het sociale opvoednetwerk van Marokkaanse migrantenmoeders

Samenvatting

Voor migrantenmoeders komt er bij het opvoeden in een nieuw land veel kijken. De eigen opvoedingstraditie staat soms haaks op die van het nieuwe land (Pels & De Haan, 2006). In het huidige onderzoek wordt gekeken naar de rol die de verschillende actoren uit het sociale netwerk spelen bij het vormen van het opvoedkapitaal van Marokkaanse migrantenmoeders. Er zijn dertig semigestructureerde diepte-interviews afgenomen bij Marokkaanse migrantenmoeders waar gevraagd is naar het sociale opvoednetwerk en de functie die de verschillende actoren daarbinnen hebben. Gemiddeld zijn er 14 actoren in het netwerk gevonden. Deze zijn onderverdeeld in 9 actorgroepen. 83 procent was vrouw en 66 procent Marokkaans. Actoren die dicht bij de participant staan door vertrouwen en culturele identificatie (*bonding capital*) maken de Marokkaanse migrantenmoeders wegwijs in het Nederlandse opvoedland. Contact met Nederlandse actoren (*bridging capital*) geeft de participanten de mogelijkheid bepaalde opvoedstijlen te leren die niet ingaan tegen hun eigen waarden en normen. Ook professionele kennis (*linking capital*) wordt gewaardeerd wanneer deze niet tegen de eigen waarden en normen ingaat. Het *bonding capital* heeft een *bridgende* functie door de culturele identificatie en hun ervaring in Nederland.

Sleutelwoorden: Sociaal netwerk, Marokkaanse migranten, opvoeding, sociaal kapitaal, sociale netwerk analyse

Inleiding

De laatste jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor de pedagogische *civil society*. Een begrip dat De Winter (2011) heeft geïntroduceerd in het denken over de jeugd(zorg). Twee waarden van de *civil society* zijn het versterken van sociaal kapitaal (Putnam, 2000) en het bevorderen van zelfredzaamheid van individuen en de gehele samenleving (Metz, 2009). Bij de pedagogische *civil society* draait het onder andere om diezelfde waarden, gespecificeerd op de sociaal pedagogische leefomgeving van jongeren en alles wat daarbinnen van invloed is op het opgroeien en opvoeden van kinderen (Jumelet & Wenink, 2012). Op verschillende plaatsen gaan stemmen op om de pedagogische *civil society* te versterken. Zoals bijvoorbeeld het rapport van de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling en Raad voor de Volksgezondheid (2009), dat pleit voor een versterking/herstel van de cirkel rond het gezin. Er moet aandacht zijn voor het kind, de familie, de bureaus en de professionals. Een van de manieren om de cirkel rond het gezin te versterken is de mogelijkheid bieden dat ouders met hun vragen over de opvoeding bij iemand terecht kunnen. Ouders hebben veel vragen en zoeken naar advies. Dit is normaal voor jonge ouders, al wordt er de laatste tijd meer expliciet om betrokkenheid en ondersteuning gevraagd (Stearns, 2003). Volgens Hoek (2008) is de vraag naar meer betrokkenheid en ondersteuning bij het opvoeden met name gegroeid door de individualisering van de samenleving.

Een specifieke groep burgers in de Nederlandse samenleving met vragen over de opvoeding zijn migrantenmoeders. Door de toegenomen culturele diversiteit in Nederland komen allerlei culturen met elkaar in aanraking in diverse contexten en relaties. In een dergelijke multiculturele samenleving worden mensen beïnvloed door verschillende waardesystemen en gebruiken die weerspiegeld worden in een diversiteit in opvoeding (Eldering, 2006; Raghaven, Harkness & Super, 2010). Deze diversiteit brengt vooral voor niet-westerse migranten uitdagingen met zich mee wanneer zij zijn opgegroeid in een culturele omgeving of *niche* die verschilt van de dominante westerse samenleving (Pels & De Haan, 2007). Marokkaanse migranten behoren tot een van de grootste (niet-westerse) migrantengroepen in Nederland. In 2011 zijn in Nederland 355.883 Marokkaanse migranten, waarvan 53% van de tweede generatie is (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011). In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw kwamen zij als arbeidsmigrant naar Nederland om te werken in de lagere segmenten van de arbeidsmarkt en later voor gezinshereniging en –vorming (White, 1993). Vaak wordt de partner nog in het land van herkomst gezocht die vervolgens naar Nederland migreert (Stevens, Pels, Vollebergh & Crijnen, 2004). Beginnen in

een nieuw land met een onbekende taal en/of nieuwe gewoonten en gebruiken gaat niet zomaar. De hulp van anderen zal het adaptatie- en integratieproces vergemakkelijken (Ryan, 2007). Sinds de jaren '80 is er groeiende interesse voor de rol van het sociale netwerk bij migratie (Ryan, 2009). Hierbij is veel aandacht geweest voor het totale integratieproces, maar er is nog weinig onderzoek gedaan naar de invloed van het sociale netwerk bij de vorming van het opvoedkapitaal van migrantenmoeders.

Het huidige onderzoek maakt deel uit van het project 'De pedagogische gemeenschap in een multi-etnische wijk' en zal specifiek ingaan op de samenstelling van het sociale opvoednetwerk van Marokkaanse migrantenmoeders. Met als uitgangspunt de pedagogische *civil society* wordt in het huidige onderzoek onderzocht welke functie het sociale netwerk heeft bij het ondersteunen van Marokkaanse migrantenmoeders bij het opvoeden.

Theoretisch kader

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal is in de literatuur op verschillende manieren beschreven en toegepast. In de huidige studie wordt uitgegaan van de visies van Granovetter (1973), Bourdieu (1989), Putnam (2000) en Woolcock en Narayan (2000). Bourdieu (1989) stelt dat '*de structuur en het functioneren van de sociale wereld goed te verklaren zijn wanneer men recht doet aan het kapitaal in al zijn verschijningsvormen en niet uitsluitend in de vorm die wordt erkend door de economische theorie.*' (Bourdieu, 1989, p. 121). Hij maakt hierbij onderscheid tussen economisch, cultureel en sociaal kapitaal. '*Kapitaal is opgehoopte arbeid (...) die individuele actoren of groepen kunnen verwerven waardoor zij zich sociale energie kunnen toe-eigenen in de vorm van verdinglijkte of levende arbeid.*' (Bourdieu, 1989, p. 120). Bij het sociaal kapitaal gaat het om het bezit van een netwerk van relaties. Het netwerk is het resultaat van de investeringen van de actor die zijn gericht op het bewerkstelligen en/of onderhouden van de sociale relaties die op de korte of lange termijn bruikbaar zijn. De vorm van het sociaal kapitaal van een actor hangt aan de ene kant af van de grootte van het netwerk van relaties, maar ook van het kapitaal dat iedere relatie bezit (Bourdieu, 1989). Coleman (1988) voegt hieraan toe dat vertrouwen en wederkerigheid bepalende factoren zijn om iemand in het sociale netwerk op te nemen. Waar Bourdieu (1989) laat zien dat sociaal kapitaal bepalend is voor het totale kapitaal dat een individu of groep bezit, heeft Granovetter in 1973 al laten zien wat de belangen zijn van de verschillende contacten in het sociale netwerk. Daarin wordt onderscheid gemaakt tussen de sterke en zwakke relaties binnen het sociale netwerk. De sterkte van een relatie wordt volgens Granovetter bepaald door de hoeveelheid tijd, de

emotionele intensiteit, intimiteit (wederzijds vertrouwen) en de wederzijdse diensten die de relatie kenmerken. Granovetter (1973) benadrukt dat de zwakke banden zeer belangrijk zijn voor het bereiken van, eerder onbereikbare, bronnen en delen van de samenleving. Putnam (2000) noemt het hebben van deze zwakke relaties later *bridging capital*, kapitaal waarmee men een brug kan slaan naar nieuwe mogelijkheden. De bruggenslaande relaties zijn verbindingen tussen mensen die geen overeenkomst met elkaar hebben, tot een andere gemeenschap behoren. Het hebben van sterke relaties noemt Putnam (2000) *bonding capital*. De samenbindende relaties vinden plaats onder mensen die zich in elkaar herkennen: zelfde afkomst, zelfde religie, zelfde leeftijd, etc. De sociale relaties kunnen op verschillende plekken ontwikkeld worden. Hierbij spelen familie, buurt, werk en ontspanningsactiviteiten bijvoorbeeld een belangrijke rol (Litwak & Szelenyi, 1969). Ook hebben de sociale relaties verschillende functies. Zij kunnen informationele, instrumentele en emotionele steun bieden (Lin, 1999). Als aanvulling op Putnam's (2000) benadering van het sociaal kapitaal, voegen Woolcock en Narayan (2000) hier een derde vorm aan toe: *linking social capital*. *Linking social capital* verwijst naar de contacten met instellingen en professionals. Deze vorm van kapitaal zou gezien kunnen worden als onderdeel van het *bridging capital* maar aangezien men vaak op een andere manier in aanraking komt met instellingen en professionals dan met actoren uit een andere gemeenschap zal het onderscheid in de huidige studie behouden blijven.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat leden van dezelfde etnisch-culturele gemeenschap een eerste referentiepunt zijn wanneer immigranten in een nieuwe land aankomen (Benson, 1990; Kalbach, 1990; Simon, 1992). In deze gemeenschap herkent de actor zich. Naast herkenning is ook vertrouwen een belangrijk element in het sociale netwerk (Tilly, 2004). Dat de gemeenschap de eerste basis voor het netwerk is, zou ook door het vertrouwen in deze mensen verklaard kunnen worden. Deze mensen vormen het *bonding capital*, de sterke banden van de immigrant in het nieuwe land. Hagan (1998) waarschuwt echter dat de immigranten ook zo sterk 'verstrikt' kunnen raken in het sociale netwerk dat gebaseerd is op sterke relaties met mensen van de gemeenschappelijke achtergrond, dat ze de voordelen missen van de zwakke relaties, of wel het *bridging capital*. Rose, Carrasco en Charbonneau (1998) hebben onderzoek gedaan naar de zwakke relaties in het sociale netwerk van vrouwelijke immigranten. In dit geval waren de zwakke relaties kennissen van de taalles, kerk, buurt, etc. Door het opnemen van de zwakke relaties in het sociale netwerk maakt de immigrant haar netwerk meer divers. Op deze manier vormt het *bridging capital* de toegang tot nieuwe bronnen die de immigrant kunnen helpen in het (sociale) integratieproces (bijv.

voor leren van de eet- of visitegewoonten van het land) (Hagan, 1998). Aroian (1992) verklaart in haar onderzoek onder Poolse immigranten dat een heterogeen netwerk met zwakke relaties uit het nieuwe land waarschijnlijk weinig emotionele hulp kan bieden. Ondanks de afwezige emotionele hulp zijn dit de beste mensen uit het netwerk waar de immigranten hun rol in het nieuwe land van kunnen leren. Rose, Carrasco en Charbonneau (1998) concluderen dat, wanneer immigrantenvrouwen een divers sociaal netwerk creëren met sterke en zwakke relaties, dit hen niet alleen zal helpen in het adaptatie- en integratieproces maar ook deuren zal openen naar nieuwe mogelijkheden, zoals het vinden van een baan. Van den Berg (2007) heeft onderzoek gedaan naar de sociale steun van eerste generatie Marokkaanse vrouwen in Rotterdam. Ze concludeert dat familie het grootste deel van het ondersteuningsnetwerk vormt. Naast familie onderscheidt Van den Berg (2007) vriendinnen, de echtgenoot en formele instanties. Uit het onderzoek blijkt ook dat fysieke nabijheid een belangrijke factor is voor het ontvangen van sociale ondersteuning. Contacten in de buurt zijn beter te onderhouden dan contacten verder weg. Hierbij speelt de financiële situatie mee, contacten op afstand onderhouden kost vaak geld. Walraven (2009) geeft aan dat het delen van fysieke ruimte niet per definitie betekent dat ook de sociale ruimte gedeeld wordt. Van den Berg (2007) durft het transnationaal netwerk (de actoren in het buitenland) van de Marokkaanse vrouwen uit lagere klassen geen ‘sociaal kapitaal’ te noemen. Volgens haar kost transnationaal sociaal kapitaal veel geld en wordt het daarom minder snel ingezet. De stelling dat landsgrenzen daadwerkelijk een factor zijn om buitenlandse contacten niet te onderhouden lijkt niet houdbaar. Mok, Wellman en Carrasco (2010) laten in hun studie zien dat de moderne communicatiemiddelen als mobiele telefoon en internet ervoor zorgen dat ook het contact met mensen in het buitenland mogelijk is. Zeker met de opkomst van verschillende internetdiensten als Skype en Facebook is het goedkoop en gemakkelijk om contacten te onderhouden. Wellman en Hampton (1999) geven aan dat internet niet alleen instrumentele hulp biedt maar dat het ook mogelijk is om emotionele steun via het internet te bieden.

Opvoeding (en -ondersteuning)

In opdracht van E-Quality en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is de behoefte, van ouders in Nederland, aan opvoedingsondersteuning in kaart gebracht (Van Egten, et. al, 2008). Uit dit onderzoek bleek dat 35 procent van de ouders in dat jaar ‘een beetje’ vragen en zorgen had over opvoeding en dat 9 procent zich veel zorgen maakten over de opvoeding. Om een antwoord te vinden op deze vragen of een oplossing voor de zorgen kunnen ouders hun informele, sociale netwerk gebruiken voor ondersteuning bij de

opvoeding. Moeders kunnen onderling spreken over hun kinderen en bijkomende problemen in de opvoeding. Ze kunnen elkaar helpen met praktische oplossingen (bijv. oppassen), advies/informatie geven en ook op een emotioneel vlak elkaar steunen (van Dijk & Prinsen, 2009). Het onderzoek van Van Egten et. al (2008) wijst uit dat 50 procent van de ouders hun opvoedvragen niet met mensen buiten het gezin bespreekt. Toch laat het onderzoek ook zien dat ouders het prettig vinden om hun ervaringen in de opvoeding te delen. 25 procent van de ouders gaat met vragen over de opvoeding naar familieleden en 23 procent naar vrienden.

Voor migrantenmoeders komt er bij het opvoeden in het nieuwe land vaak veel kijken. Naast de problemen die elke moeder ervaart bij het opvoeden, ervaart een migrantenmoeder een confrontatie tussen de verschillende opvoedtradities. De eigen opvoedtraditie staat in sommige gevallen haaks op die van het nieuwe land. Door de migratie en het opvoeden in Nederland gaan ouders meer reflecteren over hun rol als opvoeder en zullen zij balanceren tussen het behouden van eigen tradities, het leren van nieuwe tradities en het herzien van de eigen tradities (Pels & De Haan, 2006). Migrantenopvoeders zien zich ook uitgedaagd het verlies van steunnetwerken uit het land van herkomst op te vangen. Zo zijn jongere en hoger opgeleide Marokkaanse moeders in Nederland bewuster bezig met de opvoeding, doordat de sociale controle vanuit het informele netwerk niet meer vanzelfsprekend is en ouders in de Nederlandse context minder geneigd zijn de opvoeding over te laten aan de sociale omgeving van het kind (Pels & De Haan, 2006). Waar in Marokko de *extended family* een grote rol speelt bij de opvoeding, staan Marokkaanse gezinnen in Nederland meer op zichzelf. Daarnaast is de omvang van het gezin afgenomen, maar steunen zij nog steeds meer op familieleden en burens dan Nederlandse gezinnen (Pels & Haan, 2007; Eldering, 2006).

Migranten geven relatief vaak aan dat ze problemen ondervinden als het om opvoeden gaat (Kleijnen, 2009). Van den Berg (2007) constateerde dat de Marokkaanse vrouwen bereid zijn hulp te zoeken bij een formele instantie wanneer zij financiële problemen hebben. Daarentegen zijn ze minder bereid hulp te zoeken bij een formele instantie wanneer het om persoonlijke problemen gaat als scheiding of psychische problematiek. In deze gevallen ligt het eerder voor de hand om familie in te schakelen. De vraag rijst of opvoeding (en opvoedingsproblematiek) ook in de persoonlijke sfeer valt en moeders dus niet zo snel naar een formele instantie gaan wanneer zij hulp nodig hebben, maar eerder bij familie te rade gaan. Kleijnen (2009) benadrukt dat juist bij deze problemen een sociaal netwerk van belang is. Wellicht vormt het *bridging capital* hier een brug/tussenstation tussen de migranten en de formele instanties.

Naast het onderzoek van Van den Berg (2007) is er nog weinig onderzoek gedaan naar het sociale netwerk van Marokkaanse migrantenmoeders in relatie tot de vorming van de opvoeding. Het belang van *bonding* en *bridging capital* bij integratie is aangetoond maar of en hoe dit kapitaal aanwezig is als het gaat om opvoedondersteuning is niet bekend. Walraven (2012) vraagt zich af waarom hier nog zo weinig aandacht aan is besteed. Hij constateert dat opvoedingsstijl en –waarden moeilijk te overbruggen zijn. Is er voor migrantenmoeders dan wel sprake van *bridging capital* als het gaat om opvoeding? Wanneer de moeder haar eigen land verlaat, laat ze daar een sociaal netwerk achter wat in Nederland opnieuw opgebouwd moet worden. Daarbij komen de dilemma's van het opvoeden in een nieuwe cultuur. De vraag is of het verworven *bonding capital* de moeder in deze dilemma's kan ondersteunen, of dat daar *bridging* en/of *linking capital* voor nodig is. En als er *bridging* en/of *linking capital* nodig is voor deze ondersteuning, wie is daar de aangewezen persoon voor? Zoals gezegd praat 70 procent van de vier grootste niet-westerse migrantengroepen niet over opvoedingsproblemen buiten het gezin. Is er dan wel sprake van opvoedingsondersteuning onder migrantenouders en hoe komt dit tot stand?

In de huidige studie zal gekeken worden naar het sociale netwerk van Marokkaanse migrantenmoeders en de functie van het sociale netwerk voor de opvoeding. Daarbij staat de volgende vraag centraal:

Welke netwerkactoren spelen een rol in het opvoednetwerk van Marokkaanse migrantenmoeders en op welke manier dragen zij bij aan het opvoedkapitaal van deze moeders?

Met als deelvragen:

- 1) *Welke verschillende actorgroepen zijn er te vinden in het netwerk van Marokkaanse migrantenmoeders en wat zijn de kenmerken van deze actoren?*
- 2) *Welke factoren spelen een rol in het tot stand komen van het netwerk van Marokkaanse migrantenmoeders?*
- 3) *Hoe hebben de verschillende actorgroepen invloed op het opvoedingskapitaal van Marokkaanse migrantenmoeders?*

Naar aanleiding van het onderzoek van Van den Berg (2007) wordt verwacht dat familie een grote rol zal spelen in het sociale netwerk van de Marokkaanse migrantenmoeders. In tegenstelling tot Van den Berg wordt ook verwacht dat er via de moderne communicatiemiddelen contactondersteuning zal zijn van familie buiten Nederland. Daarnaast wordt verwacht dat vriendinnen en formele instanties een rol zullen spelen. De

actoren die vallen onder het *bonding capital* zullen vooral emotionele en instrumentele steun bieden. Omdat vertrouwen een belangrijke rol lijkt te spelen in het delen van opvoedingsproblematiek wordt verwacht dat er weinig actoren onder het *bridging* en *linking capital* geschaard kunnen worden. Het *bridging* en *linking capital* zullen vooral informerende steun bieden.

Methode

Procedure

Dit onderzoek maakt onderdeel uit van het onderzoeksproject ‘De pedagogische gemeenschap in de multi-etnische wijk’. Voor dit project zijn migrantenzelforganisaties benaderd in zeven steden in Nederland om mee te doen aan een focusgroepinterview. De steden en organisaties zijn geselecteerd op basis van hun representativiteit ten opzichte van het gehele aanbod van migrantenorganisaties in de steden en tussen de gemeenten. Aan de focusgroepinterviews namen vrouwen van verschillende etnische achtergronden deel. Na afloop van deze interviews zijn participanten uitgenodigd om mee te doen aan een diepte-interview. Hierbij is geselecteerd op een Marokkaanse achtergrond en het hebben van minimaal één kind. Dertig Marokkaanse migrantenmoeders hebben deelgenomen aan een diepte-interview. Deze diepte-interviews zijn afgenomen tussen mei en november 2011 door een onderzoeker en twee studentassistenten. Voordat het interview begon is aangegeven dat de gegevens anoniem behandeld zullen worden en is toestemming gevraagd om het interview op te nemen met een voice-recorder. De interviews hadden een duur van gemiddeld 1,5 uur. De participanten ontvingen na afloop een cadeaubon als dank voor hun deelname. De diepte-interviews zijn vervolgens getranscribeerd in *Word*. Eén van de participanten heeft geen toestemming gegeven voor opname van het interview. Tijdens dit interview zijn aantekeningen gemaakt en deze zijn later uitgewerkt in *Word*.

Participanten

Voor dit onderzoek zijn er dertig Marokkaanse migrantenmoeders geworven via migrantenzelforganisaties in zeven verschillende gemeenten in Nederland. Voor de representativiteit van deze migrantenzelforganisaties verwijs ik naar een rapportage waarin de deelnemende migrantenzelforganisaties zijn vergeleken met andere migrantenzelforganisaties in de deelnemende gemeenten (Hofland & Van Verseveld, 2012). Via focus-groepinterviews is gevraagd welke moeders interesse hadden om deel te nemen aan een individueel interview. Criteria waarop participanten geselecteerd zijn, is dat zij van Marokkaanse afkomst zijn,

moeder zijn, en dat zij de Nederlandse taal spreken. De gemiddelde leeftijd van de participanten is 36 jaar, waarvan de jongste 28 jaar en de oudste 49 jaar is. In dit onderzoek zijn eerste generatie migranten oververtegenwoordigd: 26 participanten zijn eerste generatie migranten en drie participanten zijn tweede generatie migranten. De gemiddelde migratieleeftijd is 14 jaar, variërend tussen de 0 en 31 jaar. Op het moment van het interview verblijven de participanten gemiddeld 18 jaar in Nederland, met een minimum van 0 en een maximum van 36 jaar. De hoogst genoten opleiding die de participanten hebben afgerond varieert. 31 procent van de participanten heeft een HBO of universitaire opleiding afgerond, 28 procent heeft een training of cursus gevolgd, 17 procent heeft de middelbare school afgerond, drie procent alleen de basisschool, zeven procent is ongeschoold, en van 14 procent is het opleidingsniveau onbekend. Gemiddeld hebben de participanten drie kinderen, waarvan minimaal twee en maximaal vijf.

Ter vergelijking zijn er in Nederland 67.338 Marokkaanse migrantenvrouwen tussen de 25 en 50 jaar. Hiervan is 78 procent van de eerste en 22 procent van de tweede generatie. De gemiddelde verblijfsduur van de eerste generatie in Nederland is 19 jaar (CBS, 2011). Vijf procent heeft een HBO of universitaire opleiding voltooid en 25 procent heeft alleen de middelbare school afgerond (CBS, 2006). De proportie eerste generatie migranten in dit onderzoek is iets hoger dan gemiddeld, terwijl de gemiddelde verblijfsduur van de participanten vergelijkbaar is met die van de gemiddelde Marokkaanse migrant. De participanten in ons onderzoek hebben vergeleken met de gemiddelde Marokkaanse migrantenvrouw een hoger opleidingsniveau. De participanten zijn geworven via migranten zelforganisaties, waardoor het gaat om een selecte groep Marokkaanse moeders in Nederland.

Instrumenten

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van ego-netwerk interviews in combinatie met semi-gestructureerde diepte-interviews. Het ego-netwerk is in kaart gebracht met *Vennmaker*, een software waarmee kwantitatieve gegevens van het sociale netwerk in kaart kan worden gebracht. Het diepte-interview is gebruikt om kwalitatieve informatie te achterhalen over het opvoedkapitaal van moeders.

Het interview bestond uit drie onderdelen. In het eerste onderdeel werd ingegaan op de opvoedingsvisies van de moeders en de ontwikkeling van deze visies door de tijd heen. In het tweede onderdeel is gevraagd naar alle actoren met wie zij in gesprek gaan over hun kinderen of over opvoeden. Om er zeker van te zijn dat niemand vergeten werd, ging de interviewer mogelijke groepen na, zoals familie, vrienden, burens, professionals, etc. Actoren werden

direct ingevoerd in de naamgenerator (*Vennmaker* software). Wanneer er later in het interview een nieuwe actor genoemd werd, is deze na afloop nog toegevoegd aan de naamgenerator. Van de genoemde actoren zijn een aantal achtergrondkenmerken ingevoerd, zoals de leeftijd, sekse, etniciteit, locatie, type relatie en aantal jaren dat de moeder deze actor kent. De lijst met actoren is vervolgens geëxporteerd naar *Excel* om de onderlinge relaties van de actoren in een relatiematrix in te voeren. Hierbij werd aan de respondent gevraagd welke actoren elkaar kennen (kennen is gedefinieerd als elkaar meer dan eens gezien hebben). De relatiematrix is geëxporteerd naar het softwareprogramma *NodeXL* om het netwerk te visualiseren. In het derde gedeelte van het interview is aan de hand van het gevisualiseerde netwerk verder ingegaan op de vorm en inhoud van deze relatie en wat deze relatie betekent voor het opvoedkapitaal van de respondent (bijv.: “Van wie heeft u iets geleerd over opvoeding en wat heeft u van diegene geleerd?”). De vragenlijst is in zijn geheel terug te vinden in bijlage 1.

Analyse

De interviews zijn op een kwalitatieve manier geanalyseerd door de getranscribeerde interviews te coderen. Daarnaast zijn de netwerkgegevens op een kwantitatieve manier geanalyseerd met behulp van *SPSS*.

De getranscribeerde interviews zijn geïmporteerd in het softwareprogramma *QSR NVivo* om een kwalitatieve analyse uit te voeren. In ieder interview zijn de citaten gecodeerd per actor. Bij elke actor is gekeken waarom de participant deze in het netwerk heeft geplaatst en wat er met deze actor besproken werd. Ook is gekeken of de participant vond dat de actor verschilde in de opvoeding en hoe daarmee werd omgegaan. Alle actoren van een zelfde soort van alle interviews werden gecategoriseerd en zo ontstonden er verschillende actorgroepen.

Daarnaast zijn de achtergrondkenmerken van de actoren geïmporteerd in *SPSS*. Voor alle actoren samen en per actorgroep zijn een aantal gemiddelden berekend, zoals de grootte van de groep, leeftijd, sekse, etnische achtergrond, etc.

Resultaten

Gesprekken over de opvoeding worden door de participanten met verschillende actoren besproken. Er zijn moeders die aangeven ‘altijd en met iedereen’ te spreken over hun kinderen, de opvoeding en de daarmee gepaard gaande problemen. Voor andere moeders is de opvoeding meer een privéaangelegenheid, waarin ze hun eigen weg willen zoeken en bewust met een beperkt aantal actoren bespreken.

Tabel 1 geeft een overzicht weer van de netwerken van de 29 participanten. Gemiddeld komen er 14 actoren in een netwerk voor, waarvan 83 procent vrouw. Een meerderheid is van dezelfde leeftijd of ouder dan de participant. 66 procent heeft dezelfde etnische achtergrond als de participanten. 17 procent van de actoren woont in het buitenland.

De actoren zijn onder te verdelen in 9 actorgroepen. Dit zijn Echtgenoot, Opa en Oma, Zus en Broer, Andere familie, Vriendinnen, Buren, Andere moeders, Collega's, Professionals (onderverdeeld in Algemene professional, School en Migranten Zelforganisatie (MZO)). Zie Figuur 1 voor een verdeling van deze groepen. Hierna wordt per actorgroep besproken hoe deze eruit ziet, waarom moeders deze groep in het netwerk plaatsen en wat de invloed van deze actorgroep is op de opvoeding.

Tabel 1.

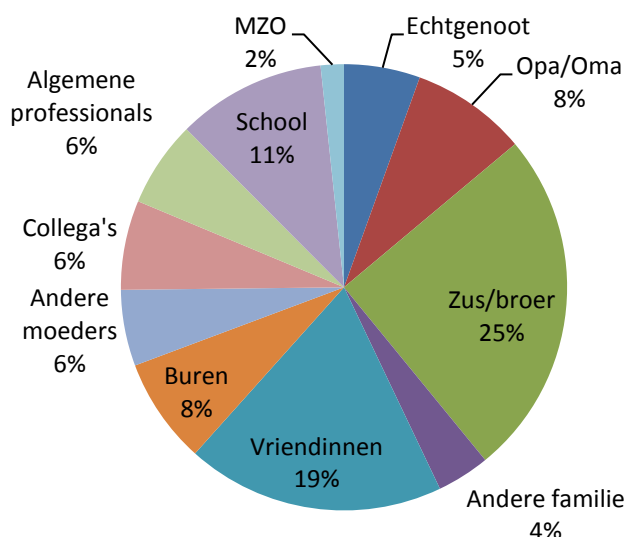
Totaal overzicht actorkenmerken

Algemeen					Afstand		Percentage
Aantal actoren	417				Thuis	26	6,24
	Gem.	St.dev.	Min	Max	Straat/buurt	100	23,98
	14,38	4,23	8	26	Stad	121	29,02
Geslacht							Percentage
Vrouw	350				Nederland	69	16,55
Man	67				Trans-nationaal	74	17,75
					Geen idee	27	6,47
Leeftijd					Jaren **		Percentage
Jonger	80				1-3	70	16,79
Zelfde leeftijd	150				4-6	73	17,50
Ouder	187				7-10	74	17,75
					10-13	24	5,76
Etniciteit					13-16	8	1,92
Zelfde *	276				16-19	7	1,68
Nederlands	115				20+	161	38,61
Anders	26						

Noten:

* Deze actoren hebben, net als de participant, een Marokkaanse etnische achtergrond

** Dit is het aantal jaren dat de participant de actor kent

Figuur 1. Diagram met de verdeling van de actorgroepen.

Echtgenoot

In 23 netwerken komt de echtgenoot voor. Vier moeders zijn gescheiden, wat verklaart waarom zij hun echtgenoot niet noemen. 22 echtgenoten hebben ook een Marokkaanse identiteit, één echtgenoot is van een andere identiteit dan Marokkaans of Nederlands.

Voor een aantal moeders is de echtgenoot een logische actor in het netwerk. Dit waren de moeders die ‘natuurlijk eerst’ hun man noemen of aan het eindigden met ‘O ja, en mijn man niet vergeten’. Een van de moeders gaf aan dat het een taak is voor ouders om elkaar te steunen en te corrigeren in de opvoeding van de kinderen. Opvoeding komt vaak ter sprake tussen de moeder en haar echtgenoot. Het waren deze moeders die aangaven allereerst naar hun man te gaan wanneer ze iets willen bespreken over de opvoeding.

Ook waren er moeders die niet, of twijfelachtig hun man toevoegden in het steunnetwerk. Zij zien de opvoeding als taak van de moeder, ‘die weet wat goed is voor het kind’, ‘daar hebben de mannen geen verstand van’. Deze moeders delen veel minder met hun man, als ze wat delen zijn dit vaak positieve onderwerpen:

“R: Nee, mijn man vooral echt als het positieve dingen zijn. Bij eh, als ze bijvoorbeeld een leuk rapport hebben gehad, dat begint echt meer thuis.” (Eindhoven 13)

Tijdens de interviews werd af en toe duidelijk dat de echtgenoot de opvoeding anders aanpakt dan de moeder, zoals in het straffen en de benadering van het kind. Dit is vaak de reden dat de participanten liever zelf de touwtjes in handen hebben en hun man niet te veel betrekken bij de opvoeding.

Maar ook de andere actoren in het netwerk blijven belangrijk:

“I: Naar wie zou u dan toe gaan in uw netwerk en waarom? R: Eerst natuurlijk mijn partner. Maar partner zit dan weer zo dichtbij. Dat hij het misschien ook wel niet weet. Dan zou ik naar vriendin gaan.” (Eindhoven 7)

Opa en Oma

In 25 interviews werd de actorgroep Opa en Oma genoemd. Hier vallen de ouders en schoonouders van de participant onder. Van één participant leven de ouders niet meer. 77 procent van deze groep is vrouw.

Moeders krijgen en/of zoeken hulp bij opa en oma voor het opvoeden van de kinderen. De participanten winnen advies in, ontvangen praktische steun en delen leuke ervaringen met opa en oma. Redenen die genoemd worden om in gesprek te gaan bij opa en oma zijn vertrouwen en ervaring. Door de familieband vertrouwt de participant haar ouders en durft zij meer te vertellen. De ervaring die vooral oma heeft door het opvoeden van haar eigen kinderen is ook bruikbaar voor de participanten.

“R: Ja dan denk ik, ze heeft vijf kinderen hebt opgevoed. En ik heb er maar drie (...) Vijf en op zich. Ja alle vijf goed. Ik bedoel, we hebben alle vijf een baan of in ieder geval zelfstandig.” (Eindhoven 7)

62 procent van deze actorgroep woont niet in Nederland. Ook wanneer opa en oma in Marokko wonen kunnen zij, op afstand, advies en/of steun geven. Dit gebeurt op vakantie of via de telefoon en skype:

“I: En praat je met hun [ouders in Marokko; red.] wel eens over opvoeding? R: Ja, via de telefoon of internet. En soms zelf zij praten met mijn kinderen ook (...) *Ja, moeten jullie luisteren naar je moeder en dit en dat* (...) Ja, ik vind sommige keer, sommige punten zij helpen mij ook, zij helpen mij. Mijn moeder ook, zij helpt mij echt.” (Tilburg 3)

Wanneer opa en oma niet in Nederland wonen, begrijpen zij niet altijd de situatie waarin de moeder haar kinderen opvoedt en welke problemen en mogelijkheden dat met zich meebrengt. Zo kan er onbruikbaar advies gegeven worden.

“R: Ik zeg je, mijn moeder. Zij weet niet wat is hier [Nederland, red.]. (...) Ik zeg jou is anders. Zij geeft misschien jouw advies, (...) ik kan niet. Ik moet vragen aan die hier woont.” (Haarlem 3)

De praktische steun komt alleen van opa's en oma's die ook in Nederland wonen, zo worden ze ingeschakeld als oppas of brengen ze bijvoorbeeld de kinderen naar school als de auto van de moeder kapot is.

Ook zijn er vier moeders die geen advies zoeken bij opa en oma. Deze moeders durven bepaalde onderwerpen niet met hen te bespreken omdat deze taboe zijn of het respect richting hun ouders aantasten, willen de opvoeding graag op hun eigen manier doen en hebben daar opa en oma niet bij nodig of vinden dat hun ouders niet meer begrijpen hoe het nu gaat door verandering in de tijd.

Het is opvallend dat veel moeders zich niet met de opvoedingsvisie van hun ouders identificeren als het gaat om regels, controle en structuur. Deze moeders vinden opa en oma te vrij. Bij opa en oma mogen de kleinkinderen alles, ze zeggen vaak ‘Laat hem maar, hij is nog klein’. Wanneer een moeder vragen heeft over hoe zij zelf deze regels moet hanteren vindt ze bij opa en oma geen juist antwoord op de hulpvraag, dus zal ze die vraag ook niet stellen.

“I: Ja. En als je bijvoorbeeld wel met je moeder of met je schoonmoeder praat of met je schoonmoeder daar zei daar kan je niet altijd goed mee praten. R: Nou schoonmoeder alles mag. Niks moet. Dan denk je ja. Dan verwacht je heel raar antwoord. Wat ik niet op te wachten ben. I: Dus eigenlijk als je daar iets aan vraagt dan krijg je niet het antwoord wat je eigenlijk wil. R: Wat ik wil horen.” (Haarlem 4)

Aan de andere kant herkennen ze hun ouders wel in andere normen en waarden die zij in de opvoeding hanteren. Zoals respect hebben voor je ouders en specifieke Islamitische waarden als het niet drinken van alcohol.

Zus en Broer

In 28 gevallen worden (schoon)zus, broer en zwager (hierna: zus en broer) genoemd als actor in het steunnetwerk. Gemiddeld komt deze actorgroep 3,75 keer voor in de netwerken van de participanten (st.dev: 2,17). Deze netwerkgroep bestaat voor 78 procent uit vrouwen. 58 procent woont in Nederland.

Broers en zussen in Nederland geven vaak praktische hulp. Ze passen op of gaan leuke dingen doen met de kinderen. Waar broers wel praktische steun verlenen, geven vooral zussen advies over de opvoeding. Alle onderwerpen worden met de zussen besproken.

Moeders gaan vooral te rade bij hun zus omdat die ook ervaring heeft met kinderen. Daarnaast hebben de participanten veel gedeelde normen en waarden met hun zus en/of broer. Wanneer de zussen in Nederland wonen herkennen ze de dilemma's die te maken hebben met de discrepantie tussen de Islamitische achtergrond en de Nederlandse samenleving. Zo kan er bruikbaar advies uitgewisseld worden:

“R: Ja, zij [zus; red.] kan mij antwoord geven op, op beide manieren. Zowel over onze Marokkaanse cultuur als in Nederland. Zij kan op twee manieren een antwoord geven. Zij begrijpt ook het snelst denk ik hoe ik aan zo’n vraag kom. Ze heeft zelf grotere kinderen, en kleintjes. (...) De manier waarop ik de vraag stel, dat weet ze, het komt uit onzekerheid of omdat ze niet weet hoe het in de cultuur gaat of..” (Haarlem 5)

Er is ook een functie weggelegd voor de schoonzussen die in Nederland wonen, wanneer een Marokkaanse vrouw naar Nederland komt om te trouwen. Zij woont hier al langer en weet beter hoe het ‘hoort’ in Nederland. Samen met de gedeelde Islamitische normen en waarden is dit een goede informatiebron voor de moeder.

“R: Ja ik, komt uit Marokko naar hier, ik ken helemaal niks. Ik leer bij mensen die wonen hier al lang. (...) Bij boekjes bijvoorbeeld. Mijn dochter heeft lage punten. Wat moet ik doen? Bibliotheek, moet ik naar bibliotheek. Mijn schoonzus zegt ‘Oh jij moet naar bibliotheek’. Ik ken dat niet. ‘Moet jij naar bibliotheek en dan pak jij die boekjes en gaan lezen’. (...) Zo beetje, beetje lang ken je alles ja.” (Eindhoven 9)

Een aantal moeders ervaart verschillen tussen de eigen opvoeding en die van hun broer of zus in Marokko. De moeders vinden hun familie in Marokko vaak strenger als het gaat om het doen en laten van de dochters. Anderzijds zijn de participanten vaak consequenter en strenger tegen kleine kinderen, waar hun zus ‘Laat hem maar, hij is nog klein’ zegt.

Andere familie

In 9 interviews wordt ook andere familie genoemd. Gemiddeld komt deze actor 1,6 keer voor (st.dev. 0,84). 93 procent is vrouw en 43 procent woont niet in Nederland. Alle actoren zijn Marokkaans.

“R: Als ik eigenlijk in Marokko ben voor twee maanden zijn het echt mijn nichten die eigenlijk alles overnemen. Dus ik heb ook echt vakantie.” (Eindhoven 3)

Met bovenstaand citaat legt de moeder uit dat er in Marokko met de hele familie opgevoed wordt. Oma’s, tantes, zussen en nichten doen allemaal mee. Dit kan ook tot conflicten leiden tussen moeder en familie wanneer de familie er andere regels op na houdt. Een aantal moeders geeft aan juist niet met de familie in Marokko te praten over de opvoeding. Ze vertellen wel hoe het met de kinderen gaat maar verwachten geen advies:

“R: Dan heb je het wel over opvoeding inderdaad. Maar je kan alleen een melding doen, je kan niks delen. Weet je wel, ze kunnen niet met je meepraten over datgene waar jij het over hebt. Dan is het eigenlijk gewoon een monoloog gesprek wat ik dan voer. Van ‘ik vind dat en ik vind..’” (Hlm 5)

Ook familie in Nederland wordt genoemd als actor. In tegenstelling tot andere netwerkgroepen woont ‘andere familie’ minder vaak in de buurt van de participant. De nichten hebben ook kinderen, vaak ook in dezelfde leeftijd. Ze delen de opvoedingsproblemen met de moeder en/of hebben er een raad voor. Een van de moeders vertelde dat zij voor advies eerder naar haar nicht dan naar haar moeder of zus gaat omdat de oplossingen die zij geeft beter bij haar opvoeding passen.

Vriendinnen

In 26 netwerken komt deze actorgroep gemiddeld 3 keer voor (st.dev. 2,52). 47 procent van de vriendinnen is even oud en 41 procent is ouder dan de participant. 70 procent heeft een Marokkaanse en 20 procent een Nederlandse achtergrond. 86 procent woont in dezelfde stad als de participant. De moeders spreken hun vriendin geregeld en praten dan vaak over veel verschillende onderwerpen in de opvoeding. Ook ondernemen ze vaak gezamenlijke activiteiten. Omdat de meeste vriendinnen ook moeder zijn, delen ze ervaringen en geven elkaar praktische tips.

“R: Dat deel je dan. Als ik iets meemaak met mijn kind, wat ik leuk en grappig vind, dan heb ik vriendin nummer 2. (...) Ook over positieve dingen. I: Dingen die leuk gaan of goed gaan? R: Ja, en gewoon advies van, goh wat ga je knutselen vandaag? Of wat kan ik eigenlijk meenemen bij een verjaardagsfeestje of traktatie.” (Eindhoven 7)

De moeder vertrouwt haar vriendin waardoor ze ook haar (gevoelige) problemen in de opvoeding durft te delen met een vriendin. Daarin spelen ook de gedeelde waarden en normen een rol.

Ook komen er vriendinnen in het netwerk voor die anders opvoeden dan de moeder. Zo kan een vriendin andere regels hebben of op een andere manier met haar kind communiceren. De moeder leert door de verschillen van haar vriendin. Ze kan manieren overnemen of juist bevestigd worden dat de manier waarop ze het zelf doet beter is dan de manier van haar vriendin.

Buren

In 21 netwerken worden buren gemiddeld 1,5 keer genoemd (st.dev. 0,68). 96 procent is vrouw, 44 procent is even oud en 38 procent is ouder dan de participant. 47 procent heeft ook een Marokkaanse achtergrond en 31 procent is Nederlands.

De buurvrouw wordt ingeschakeld wanneer de moeder praktische hulp nodig heeft. Ze past op, neemt de kinderen mee naar school en kinderen komen met haar kinderen spelen. Deze hulp is overigens vaak wederkerig, de moeder helpt haar buurvrouw ook met dezelfde dingen. Naast deze praktische hulp delen de moeders ervaringen met hun buurvrouw over de opvoeding en ontvangen de moeders advies van de buurvrouw. Wanneer een moeder Nederlandse buren heeft of buren die al langere tijd in Nederland wonen, kunnen deze actoren ook ingezet worden om te leren hoe opvoeden in Nederland gaat.

Omdat de buren dichtbij wonen en het contact daardoor gemakkelijk gehouden kan worden, vormen buren een onderdeel van het sociale netwerk. Het is gemakkelijk om even hulp te vragen en daarnaast komen de participanten hun buren geregeld tegen en maken even een praatje. Ook zien de moeders hoe het er bij hun buren aan toe gaat. Ze zien bijvoorbeeld hoe de buren met hun kinderen communiceren, welke verantwoordelijkheden de kinderen krijgen en hoe laat de kinderen naar binnen moeten. Ze kunnen zo zien hoe het niet moet of iets overnemen:

“I: En wat voor dingen heeft u geleerd van P [buurvrouw, red.]? R: Ja van alles. Van kinderen die moeten niet laat naar buiten. Heb ik ook van haar geleerd. Dus. En zij heeft mij niet gezegd. Maar ik zie hoe zij doet met haar kinderen. Dat neem ik over.” (Eindhoven 11)

Andere moeders

In 8 interviews worden gemiddeld 2,9 ‘andere moeders’ genoemd (st.dev. 1,13). 56 procent is even oud als de participant, 65 procent is van Marokkaanse afkomst, en 26 procent van Nederlandse afkomst. Deze vrouwen spreken de participanten bijvoorbeeld op het schoolplein of tijdens een bijeenkomst van de migrantenorganisatie. Met de moeders op school wordt vooral over schoolprestaties of andere aan school gerelateerde onderwerpen (zoals het meedoen aan een bepaalde activiteit) gesproken. Met de moeders bij de migrantenorganisatie spreekt de moeder over meer algemene dingen die met opvoeding te maken hebben. Omdat deze moeders ook kinderen in dezelfde leeftijd hebben, delen de participant en de moeders wat en roept hun verhaal herkenning op. Zo voelt de moeder zich begrepen. Opvallend is dat deze groep vooral een adviserende hulp biedt, er is geen sprake van praktische hulp.

Collega's

In tien gevallen worden collega's gemiddeld 2,7 keer genoemd (st.dev. 1,42). 85 procent is vrouw, 33 procent is even oud en 41 procent is ouder dan de participant. 18 procent is van Marokkaanse afkomst, 67 procent van Nederlandse afkomst.

Collega's bieden vooral adviserende hulp. De collega's zijn vaak zelf ook moeder en op het werk worden ervaringen gedeeld en adviezen gegeven. De Nederlandse collega's bieden de participanten een kijkje in het Nederlandse opvoeden. De moeders horen hoe de collega's bepaalde situaties aanpakken en nemen daarvan over wat ze zelf kunnen toepassen. Collega's hebben niet altijd dezelfde opvoedingsvisie als de moeder. Dit weerhoudt hen er niet van om over opvoeding te blijven praten. Wel neemt de participant minder snel een advies van die collega aan.

Professionals

In de steunnetwerken van de moeders komen verschillende (semi-)professionele organisaties voor. Deze moeders waarderen de kennis die de professionals in huis hebben. Zij erkennen dat de organisatie meer afweet van het onderwerp en hen daarom zal kunnen helpen.

“R: Ja, als ik ga vragen, ik vraag iemand die heeft diploma over die dingetjes. Hij heeft ze heel veel geleerd. Maar die mensen [geen professional, red.], ik ken hun goed, en hebben niet geleerd. Niet goed geleerd. Gewoon met m'n moeder of zo. Als iets bel., heb ik niks in dit moment, maar als heb ik iets, ik ga niet bij deze mensen. Ik ga bij, misschien bij A of bij N [beide maatschappelijk werksters, red.] omdat zij heeft geleerd over, zij heeft boekjes. Kennen bij mij helpen, maar die mensen niet.”
(Eindhoven 9)

In een aantal gevallen gaat deze professionele kennis boven de ervaring van andere moeders. Een aantal moeders geeft aan deze kennis nodig te hebben omdat zij als jonge, Marokkaanse moeder, geen idee hebben hoe het opvoeden (in Nederland) 'hoort'. Over het algemeen kunnen er drie groepen professionals onderscheiden worden, namelijk: algemene professionals (medewerkers van het consultatie bureau, een diëtist, een psycholoog, een maatschappelijk werker etc.) de school (leerkrachten & schoolmaatschappelijk werkers) en medewerkers van een migrantenzelforganisatie.

De algemene professional komt in 18 netwerken gemiddeld 1,5 keer voor (st.dev. 0,62). 80 procent is vrouw en 84 procent heeft een Nederlandse afkomst. De meest genoemde professional in deze actorgroep is het consultatiebureau:

“Ja gewoon, ja maar consultatiebureau als er iets is... Ja op een gegeven moment had ik ook een keer van, doe ik het goed, doe ik het niet goed. Heb ik iemand op het consultatiebureau tegen gevraagd ‘wil je is kijken?’. Nou ze zegt, je doet het hartstikke goed, ik hoef niets te zeggen of aanwijzingen te geven, dus.” (Eindhoven 2)

Het consultatiebureau is een plek waar iedere moeder komt en gevraagd, maar ook ongevraagd advies krijgt over de gezondheid en opvoeding van het kind. Niet alle moeders kunnen zich vinden in de adviezen van het consultatiebureau:

“Ja, die Nederlandse vrouw van het consultatiebureau, die probeerde mij heel erg, de praatcultuur zeg maar. Ga je met je kind zitten, ga over praten. Ja dat... ik vind wel dat dat kan maar bepaalde mate. (...) Nou zijn ze nog jong, en nou moeten ze gewoon nog luisteren naar wat ik zeg. Ik vind het niet dat ik in discussie moet met een kind van vier.” (Eindhoven 3)

In 27 interviews wordt gemiddeld 1,7 keer een professional van school genoemd (st.dev. 0,62). Hiervan is 96 procent vrouw en 89 procent van Nederlandse afkomst. In de meeste gevallen gaat het om de leerkracht van het kind. Moeders houden bewust contact met de leerkracht zodat ze precies weten hoe het met hun kind op school gaat. Naast dat er veel over schoolprestaties gepraat wordt, vragen moeders ook advies over gedrags- en gezondheidsproblemen. Ook kan de school ongevraagd advies geven door bijvoorbeeld een informatieavond.

In vijf interviews wordt de begeleidster van de MZO gemiddeld 1,4 keer genoemd (st.dev. 0,89). Ze zijn allemaal vrouw. 57 procent is Nederlands en 42 procent is van Marokkaanse afkomst. Door middel van themabijeenkomsten en cursussen leert de moeder van deze semi-professional. Ook zijn de bijeenkomsten van de migrantenorganisatie een plek waar een moeder op een laagdrempelige manier een antwoord op haar opvoedvraag kan vinden.

Conclusie en discussie

Kleijnen (2009) concludeerde dat migranten in Nederland relatief vaak problemen ervaren in de opvoeding en dat juist bij deze problemen het sociale netwerk van belang is. In dit onderzoek is gekeken naar de samenstelling van het netwerk van mensen waarmee een Marokkaanse moeder, gevestigd in Nederland, over de opvoeding praat en waar ze een oplossing voor haar probleem kan vinden. In tegenstelling tot de resultaten uit het onderzoek van Van Egten et. al (2008) praten de Marokkaanse migrantenmoeders wel over de opvoeding en bijkomende vragen met actoren buiten het gezin, al is in veel gevallen de echtgenoot wel

de eerste met wie het probleem besproken wordt. Een gemiddeld opvoednetwerk bestaat uit 14 actoren. Deze actoren zijn onder te verdelen in 9 actorgroepen. Dit zijn: Echtgenoot, Opa en Oma, Zus/broer, Andere familie, Vriendinnen, Buren, Andere moeders, Collega's en Professionals. De drie vormen van steun zoals Lin (1999) beschrijft, komen ook terug in de steun die bij het opvoeden gegeven wordt. Er wordt advies/informatie gegeven over de opvoeding (informationele steun), er wordt praktische hulp geboden, zoals oppassen (instrumentele steun) en de moeders zoeken een luisterend oor om leuke en moeilijke dingen in de opvoeding mee te delen (emotionele steun). Zoals Van den Berg (2007) al aangeeft, bepaalt de fysieke nabijheid voor een groot deel of een actor in het sociale netwerk wordt opgenomen. Het grootste deel van de actoren woont in dezelfde stad of zelfs in dezelfde buurt als de moeder. Fysieke nabijheid is echter niet de enige factor (Walraven, 2009). Wat Van den Berg (2007) niet heeft gevonden komt in het huidige onderzoek wel naar voren: via de moderne communicatiemiddelen als e-mail, Skype en Facebook is er zeker contact met familie in het buitenland.

Vertrouwen (Tilly, 2004) en culturele identificatie spelen ook een grote rol. Voor het delen van bepaalde opvoedvragen is een vertrouwensband nodig tussen de moeder en de actor. Daarnaast vinden de moeders het prettig om met actoren te praten die hen begrijpen. De moeders praten graag met actoren die zelf ook kinderen hebben en daardoor de opvoedproblemen herkennen. Ook de culturele herkenning speelt hierbij een grote rol. Een dilemma dat gaat over de botsing tussen de 'Marokkaanse' en 'Nederlandse' opvoeding wordt vooral gedeeld met actoren die dit dilemma herkennen. Vriendinnen en zussen zijn de twee grootste actorgroepen, 70 procent van de vriendinnen en alle zussen hebben een Marokkaanse achtergrond. Juist deze actoren helpen de moeder een weg te vinden in de Nederlandse samenleving als het om opvoeden gaat. Zeker wanneer de actoren al langer in Nederland wonen of al oudere kinderen hebben, kunnen zij vertellen hoe het er bij het consultatiebureau aan toe gaat, hoe het schoolsysteem werkt en de weg wijzen naar bibliotheek. De actoren met een Nederlandse achtergrond lijken in sommige gevallen een voorbeeld te zijn voor de Marokkaanse moeder. Zo ziet een moeder hoe er wordt gecommuniceerd met de kinderen en hoe laat ze naar bed gaan. Ook gaan moeders met bepaalde vragen naar professionals, professionele kennis wordt gewaardeerd.

De stelling van Aroian (1992) dat zwakke relaties de beste actoren zijn voor een immigrant om zijn/haar rol in de nieuwe samenleving van te leren, lijkt voor opvoeding niet op te gaan. De resultaten van het huidige onderzoek laten het tegenovergestelde zien. Juist de actoren in Nederland die dichtbij staan, het *bonding capital*, helpen de moeder om haar

opvoeding te plaatsen in de Nederlandse samenleving. Het *bonding capital*, in Nederland aanwezig, kan aangesproken worden voor dit integratieproces omdat deze ook al ervaring heeft met het opvoeden in Nederland. Al enkele decennia komen er Marokkaanse migranten naar Nederland, naast hun Marokkaanse achtergrond hebben ze al ervaring met het opvoeden in Nederland. De waarschuwing van Hagan (1998), dat een immigrant moet oppassen niet verstrikt te raken in een netwerk met alleen sterke relaties omdat ze dan bepaalde voordelen van de zwakke relaties missen, is maar ten dele van toepassing. De sterke relaties kunnen de migrantenmoeder bij veel vragen over de opvoeding helpen, ook als dit gaat over de opvoedmanier in de Nederlandse samenleving. Het *bonding capital*, met ervaring in de Nederlandse maatschappij, heeft een *bridge* functie. Het slaat bruggen tussen de onervaren migrant en de Nederlandse maatschappij binnen hetzelfde referentiekader als de moeder.

De vraag van Walraven (2012) hoe contact met mensen met andere opvoedingsstijl en -waarden aangegaan kan worden terwijl dit juist moeilijk overbrugbare waarden zijn, is terecht. De resultaten laten zien dat juist vragen rond opvoedingswaarden vrijwel alleen met actoren besproken worden die dezelfde, Marokkaanse, afkomst en dezelfde normen en waarden hebben. Het *bonding capital*, zoals Putnam (2000) dat noemt, wordt hier aangesproken om een oplossing te vinden. Toch blijven zwakke relaties ook belangrijk. De Marokkaanse migrantenmoeders geven aan ook te leren van bijvoorbeeld de Nederlandse buurvrouw. Dit gaat in de meeste gevallen over opvoedingsstijlen. Structuur en communicatie zijn onderwerpen waar de Marokkaanse migrantenmoeders veel leren van de Nederlandse actoren in hun netwerk, niet alleen door met het *bridging capital* te spreken maar ook door naar het te kijken. Hierbij speelt ook het *linking capital* een rol. Het *linking capital* bevat professionele kennis die de moeders niet bij andere actoren vinden. De moeders waarderen de professionele kennis, van bijvoorbeeld de leerkracht, en willen daar gebruik van maken. Hierbij gaat het vooral om onderwerpen gedrags- en gezondheidsvragen of vragen over de schoolprestaties.

Er staat na dit onderzoek nog een aantal vragen open. Allereerst is er in dit onderzoek een beperkte groep participanten benaderd. Er kan niets gezegd worden over het verschil met moeders van Nederlandse afkomst, Marokkaanse moeders van de tweede generatie en Marokkaanse moeders die niet al de stap hebben gezet om naar een migrantenzelforganisatie te gaan. Dit laatste maakt waarschijnlijk een groot verschil omdat een sociaal netwerk ook juist opgebouwd kan worden door actief te zijn binnen een migrantenzelforganisatie. Verder (vergelijkend) onderzoek is nodig om een grotere generaliseerbaarheid te creëren. Toch laten de resultaten uit dit onderzoek zien dat er voorzichtig moet worden omgegaan met de

begrippen *bonding-* en *bridging capital*. Sterke relaties kunnen met hun ervaring in Nederland ook bruggen slaan. Door de gedeelde waarden en normen passen de adviezen binnen het referentiekader van de Marokkaanse migrantenmoeder. Daarnaast kunnen de resultaten gebruikt worden wanneer er gekeken wordt naar het nut van een migrantenzelforganisatie. Dit is een plek waar moeders bij elkaar komen en waar in de loop van de tijd vertrouwen gecreëerd kan worden tussen de moeders, waardoor ze met elkaar over de opvoeding willen en durven praten. De deelnemers zijn in veel gevallen ook van Marokkaanse of andere niet-westerse komaf waardoor de moeders zich ook in elkaar herkennen. Daarnaast is in veel gevallen ook professionele kennis aanwezig in de vorm van de coördinator van de organisatie of gastsprekers.

Marokkaanse migrantenmoeders vormen hun opvoedingsvisie en praktijk in de Nederlandse samenleving door een combinatie van contacten met een Nederlandse achtergrond, contacten met professionele kennis en contacten met een Marokkaanse achtergrond. Deze laatste groep geeft niet alleen emotionele ondersteuning maar vormt ook een brug naar de Nederlandse maatschappij.

Dankwoord

Na vele maanden werk is mijn masterthesis dan eindelijk af. Een artikel waarmee ik mijn stage en mijn studie Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken.

Vanaf deze plek wil ik ook een aantal mensen bedanken. Allereerst wil ik mijn begeleider van mijn stage bedanken. Marije Koeman, dank je wel voor je interviewtips en betrokkenheid op ons werk. Ook wil ik Mariette de Haan, mijn stagebegeleider en docent hartelijk bedanken voor de vele uren die we bij haar op kantoor hebben doorgebracht om de vorderingen door te bespreken en alle tips en adviezen. Ook wil ik mijn ouders bedanken die steeds mijn verhalen hebben aangehoord en de nodige feedback hebben gegeven. Een speciaal dankwoord gaat uit naar mijn stage-maatje, Marloes. Samen hebben wij vele uren in de trein of achter onze laptop doorgebracht, we hebben veel overlegt en waren we niet bij elkaar kon ik haar altijd bellen met een vraag.

Een laatste woord van dank gaat uit naar de moeders die mee hebben gewerkt aan het onderzoek. Zij wilden tijd maken om met ons te spreken over soms vrij persoonlijke onderwerpen. Ik werd vaak zeer gastvrij ontvangen en heb veel van hen geleerd en van deze momenten genoten.

Juni 2012.

Alieke Hofland

Literatuur

- Aroian, K. J. (1992). Sources of social support and conflict for Polish immigrants. *Qualitative Health Research*, 2(2), 178-207.
- Benson, J. E. (1990). Households, migration and community context. *Urban Anthropology*, 19(1-2), 9-29.
- Berg, M. van den. (2007). Leven en overleven met steun. De sociale ondersteuning van Marokkaanse eerste generatie vrouwen. *Migrantenstudies*, 23(3), 158-179.
- Bourdieu, P. (1989). *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2006). Opleidingsniveau van eerste en tweedegeneratie Marokkaanse migrantenmoeders in de leeftijd van 25-50 jaar. Gevonden op 15 juni 2012 via www.cbs.nl
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2011). Aantal migranten in Nederland, eerste en tweede generatie. Gevonden op 23 maart 2012 via www.cbs.nl.
- Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Dijk, M. van, & Prinsen, B. (2009). *Handreiking. Opvoedingsondersteuning in het Centrum voor Jeugd en Gezin*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut (NJI).
- Egten, C. van, Zeijl, E., De Hoog, S., Nankoe, C., & Petronia, E. (2008). *Gezinnen van de toekomst. Opvoedin en opvoedingsondersteuning*. Den Haag: E-Quality/ SCP
- Eldering, L. (2006). *Cultuur en Opvoeding*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Hagan, J. M. (1998). Social networks, gender, and immigrant incorporation: Resources and constraints. *American Sociological Review*, 63(1), 55-67.
- Hoek, M. A. M. (2008). *Ontheemd ouderschap, betekenissen van zorg en verantwoordelijkheid in beleidsteksten opvoedingsondersteuning*. Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht.
- Hofland, A. & Verseveld, van, M. D. A. (2012). Inventarisatie migrantenzelforganisaties. In de gemeenten Eindhoven, Groningen, Hoofddorp, Tilburg, Utrecht en Zaandam. Onderzoeksproject Universiteit Utrecht in opdracht van ZonMw.
- Jumelet, H., & Wenink, J. (2012). *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. Amsterdam: SWP.

- Kalbach, W. E. (1990). Ethnic residential segregation and its significance for the individual in an urban setting. In R. Breton, W. W. Isajiw, W. e. Kalbach and J. G. Reitz (Red.), *Ethnic Identity and Equality: Varieties of experience in a Canadian city*. Toronto: University of Toronto Press, 92-134.
- Kleijnen, E. (2009). *Opvoedsteun zelf organiseren? Migrantenmoeders die in Utrecht een opvoedcursus hebben gevolgd van de GG&GD of een migrantenorganisatie: kenmerken, motivaties en mate van versterking als opvoeder*. Utrecht: Masterthesis.
- Litwak, E., & Szelenyi I. (1969). Primary group structures and their functions: lin, neighbors, and friends. *American Sociological Review*, 34(4), 465-481.
- Metz, J. (2009). Over burgerparticipatie, welzijnsbeleid en de Wmo. Historiografie van de werksoort maatschappelijk activeringswerk. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 18(2), 61-83.
- Mok, D., Wellman, B., & Carrasco, J. (2010). Does distance matter in the age of the internet? *Urban Studies*, 47(13), 2747-2783.
- Pels, T., & Haan, M. de. (2006). *Continuity and change in Moroccan socialisation. A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut/ Universiteit Utrecht
- Pels, T., & Haan, M. de. (2007) Socialization practices of Moroccan families after migration. A reconstruction in an 'acculturative arena'. *Nordic Journal of Youth Research*, 15(1), 71-89.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling & Raad voor de Volksgezondheid en Zorg (2009). *Investeren rondom kinderen*. Den Haag.
- Raghavan, C. S., Harkness, S., & Super, C. M. (2010). Parental ethnotheories in the context of immigration: Asian Indian immigrant and Euro-American mothers and daughters in an American town. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41, 617-632.
- Ryan, L. (2007). Migrant women, social networks and motherhood: The experiences of Irish nurses in Britain. *Sociology*, 41(2), 295-312.
- Ryan, L. (2009). How women use family networks to facilitate migration: A comparative study of Iris and Polish women in Britain. *History of the Family*, 14, 217-231.
- Simon, P. (1992). Belleville, un quartier d'intégration. *Migrations et societies*, 4(19), 45-68.
- Stearns, P. N. (2003). *Anxious parents: A history of modern childrearing in America*. New York: New York University Press.

- Stevens, G. W. J. M., Pels, T. V. M., Vollebergh, W. A. M., & Crijnen, A. A. M. C. (2004). Patterns of psychological acculturation in adult and adolescent Moroccan immigrants living in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 689-704.
- Tilly, C. (2004). Trust and rule. *Theory and Society*, 33, 1-30.
- Walraven, G. (2009). 'Overbruggen en verheffen in de stad: sociaal kapitaal en andere vormen van kapitaal als conceptueel kader'. In G. Walraven, R. de Brabander & D. Peters, (Red.), *Overbruggen en verheffen: werken aan sociaal kapitaal in de stad*, (pp 13-25). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Walraven, G. (2012). Hoe verder na de 'pedagogische *civil society*'? In: H. Jumelet & J. Wenink, (Red.), *Zorg voor onszelf? Eigen kracht van jeugdigen, opvoeders en omgeving, grenzen en mogelijkheden voor beleid en praktijk*. (pp. 46-56). Amsterdam: SWP.
- Wellman, B., & Hampton, K. (1999). Living networked on and offline. *Contemporary Sociology*, 28(6), 64-654.
- White, P. E. (1993). The social geography of immigrants in European cities: The geography of arrival. In: R. King (Red.), *The new geography of European migrations* (pp. 47-66). Londen: Belhaven.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249.